

СУТНІСТЬ І ФАКТОРИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ

Анотація. Розглянуто сутнісно-змістовну основу раціонального землекористування і запропоновано новий підхід до класифікації його факторів у контексті підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь в умовах становлення ринкових відносин.

Постановка проблеми. Сучасні економісти-аграрники в більшій мірі досліджують проблему ефективності використання сільськогосподарських угідь і значно менше приділяють уваги забезпеченню раціонального землекористування. Проблема ефективності аграрного сектора в цілому і ефективності використання сільськогосподарських угідь зокрема, безумовно, є актуальною. Це обумовлюється тим, що за рівнем ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарські підприємства нині ще не досягли рівня 1990 р. Ефективність використання сільськогосподарських угідь у визначальній мірі залежить від рівня дохідності аграрних підприємств, але їхні фінансові інтереси не повинні призводити до погіршення властивостей земельних ресурсів як головного засобу виробництва у сільському господарстві. Негативні зміни стану українських чорноземів, які набрали сталої тенденції за останні два десятиліття, вимагають розглядати проблему ефективності у взаємозв'язку із забезпеченням раціонального землекористування.

Аналіз останніх досліджень. У роботах таких науковців, як О.І. Гуторов[1], Л.Я. Новаковський [2], С.М. Бобильов, А.Е. Яковлєв[3] та інших, проблема підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва розглядається у контексті забезпечення раціонального використання земельних ресурсів. Вихідним даного підходу є положення про визначальний вплив усього комплексу властивостей ґрунтів на економічну ефективність сільськогосподарського виробництва. Досягненню еколого-економічної

оптимізації використання земельних ресурсів присвячені дослідження таких вчених, як М.С.Богіра [4], А.М.Третяк, Д.І.Бабміндра [5], М.А.Хвесик, В.А.Голян [6], В.В.Кулініч [7] та інших.

Водночас вимагає подальшого доопрацювання визначення сутності і факторів раціонального землекористування як складової підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь.

Метою даної роботи є поглиблення сутнісно-змістовної основи раціонального землекористування і удосконалення класифікації його факторів у контексті підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь в умовах становлення ринкових відносин.

Виклад основного матеріалу. Раціональне землекористування має забезпечити природоохоронний, ресурсозберігаючий і відновлювальний характер використання земельних ресурсів. Вимоги раціонального землекористування передбачають реалізацію наступних заходів:

- для приведення у відповідність біологічних особливостей рослин з виробничим і територіальними властивостями земель необхідно найкращим чином розмістити посіви і сформувані сівозміни з урахуванням якості угідь, їх розташування, конфігурації тощо;

- з метою забезпечення не лише ефективного використання родючості ґрунтів, але і його піднесення слід використовувати технології, які б враховували особливості конкретної ділянки ріллі;

- необхідно здійснити комплекс ресурсозберігаючих та природоохоронних заходів і впроваджувати екологічно чисті технології.

Проблема раціонального використання земельних ресурсів містить дві основних складових (рис.1). Перша – це екологічна. Зміст екологічної складової раціонального використання земельних ресурсів полягає у впровадженні еколого-безпечних технологій, які б зберігали і підвищували родючість ґрунтів та забезпечували б виробництво екологічно чистої продукції. Другою складовою раціонального використання сільськогосподарських угідь є

економічна, яка має мінімізувати виробничі затрати на виробництво продукції сільського господарства.

Рис. 1. Складові підвищення ефективності і раціонального використання сільськогосподарських угідь та результативність їх дії

Джерело: власна розробка

Результат дії економічної складової полягає у виробництві необхідної для суспільства кількості сільськогосподарської продукції. Між екологічною і економічною складовими раціонального використання сільськогосподарських угідь є очевидне протиріччя. Застосування екологічно безпечних технологій,

здійснення природоохоронних заходів веде до збільшення витрат, що ускладнює вирішення проблеми підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в цілому і використання сільськогосподарських угідь зокрема. Для економічного стимулювання, раціонального використання сільськогосподарських угідь Земельним кодексом України передбачено задіяти наступні норми:

а) надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними та регіональними програмами використання і охорони земель;

б) виділення коштів державного або місцевого бюджету громадянам та юридичним особам для відновлення попереднього стану земель, порушених не з їх вини;

в) звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану згідно з державними та регіональними програмами;

г) компенсацію з бюджетних коштів зниження доходу власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації деградованих та малопродуктивних земель, що стали такими не з їх вини [8, с.61].

Між тим, науковці зазначають, що реалізація названих норм вкрай обмежена, оскільки:

- відсутні реальні механізми стимулювання раціонального використання сільськогосподарських угідь шляхом надання податкових і кредитних пільг;

- для відновлення попереднього стану земель необхідно фінансувати не лише гіпсування і вапнування ґрунтів земель сільськогосподарського призначення, а й усі інші випадки, коли досягається економічний або екологічний ефект для певної територіальної громади;

- стимулювання тимчасової консервації деградованих і малопродуктивних земель стримується тим, що рік у рік практично не здійснюється фінансування відповідних заходів [9, с.35-37].

Якість сільськогосподарських угідь впливає на результативність господарської діяльності. Отже, раціональне використання земельних ресурсів розширює проблему підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, оскільки має забезпечити збереження і примноження продуктивності ґрунтів та мінімізувати затрати на виробництво одиниці продукції.

Становлення ринкових відносин змінює економічне середовище, в якому функціонують сільськогосподарські виробники, і обумовлює появу нових трактовок бачення проблем підвищення ефективності аграрного сектора економіки. Зокрема, запровадження приватної власності і альтернативних форм господарювання називається „найбільш впливовим фактором підвищення рівня використання земельних угідь в період переходу до ринку” [10, с. 44]. Проте підсумки господарської діяльності аграрних підприємств показують, що приватна власність і нові організаційно-правові форми господарювання самі по собі ще не здатні забезпечити підвищення ефективності виробництва і раціональне використання сільськогосподарських угідь. Природна родючість ґрунтів продовжує знижуватися. Щорічний дефіцит гумусу по Україні складає 110 кг/га [11, с.79]. Колосальні втрати спричиняє ерозія. Збитки від ерозії оцінюються від 5 (за даними В.В.Кулініча [7, с.20]) до 10 млрд. доларів США (за даними С.Ю.Булигіна, Б.І.Новак і Н.А.Пасічник [12, с.18]). Значні втрати має сільське господарство України і від використання деградованих і малопродуктивних земель. За розрахунками В.В.Кулініча, прямі щорічні втрати (тобто різниця між вартістю валового продукту й витратами на його одержання) становлять на таких землях у середньому 66,5 грн./га, або в цілому по Україні – 400млрд. грн. [7, с.21]. За таких умов подолання негативних явищ вбачається у активізації державної підтримки сільськогосподарських виробників.

Для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва і забезпечення раціонального землекористування в ринкових умовах необхідно, по-перше, зберегти комплексний підхід щодо впровадження таких відомих

факторів економічної ефективності, як природнокліматичні, матеріально-технічні, біологічні, економічні, організаційні і соціальні, і, по-друге, розширити їх коло за рахунок факторів інституційного характеру. Ринкова економіка підвищує роль економічних факторів (ціноутворення, кредитування, інвестиційної діяльності, мотивації праці), але їх реалізація вимагає використання державних важелів, які утворюють специфічну групу інституційних факторів.

Якщо взяти до уваги загальну сутність дефініцій „антимонопольне регулювання”, „податкове регулювання”, „регулювання економіки”, „економічні регулятори”, „економічне регулювання”, „регулююча функція податків” [13, с.171, 173-174, 179-181] та їх змістовне значення у сфері аграрних відносин [14], то можна навести наступні визначення інституційних факторів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва:

- антимонопольне регулювання – сукупність правових норм, що регламентують розвиток конкуренції, а також адміністративні заходи попередження, обмеження і припинення монополістичної діяльності та нечесної конкуренції у сільському господарстві та суміжних з ним галузях економіки;

- заходи фінансової стабілізації – регулювання цін на сільськогосподарську продукцію та товари, що споживаються її виробниками, а також товарні і фінансові інвестиції, бюджетні дотації, кредитні пільги, страхові субсидії сільськогосподарським товаровиробникам;

- регуляторна політика – система правових норм і адміністративних заходів щодо регулювання земельно-майнових і орендних відносин, земельного ринку;

- податкове регулювання – заходи непрямого впливу на сільськогосподарських товаровиробників через зміну видів податків, податкових ставок і об’єктів оподаткування, а також надання податкових пільг.

Висновки. Сутнісно-змістовна основа раціонального землекористування полягає в тому, що проблема підвищення ефективності використання

сільськогосподарських угідь не повинна обмежуватися лише зростанням дохідності земельних ресурсів, а має водночас забезпечити збереження і примноження продуктивності ґрунтів та мінімізувати затрати на виробництво одиниці продукції. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва і забезпечення раціонального землекористування в ринкових умовах повинно базуватися на комплексному використанні як опрацьованих у попередні роки факторів економічної ефективності (природнокліматичних, матеріально-технічних, біологічних, економічних, організаційних, соціальних), так і впровадженні нових факторів інституційного характеру.

Аннотація. Рассмотрено сущностно-содержательную основу рационального землепользования и предложено новый подход к классификации его факторов в контексте повышения эффективности использования сельскохозяйственных угодий в условиях становления рыночных отношений.

Summary. It is considered an intrinsic and substantial basis of rational land use and it is offered a new approach to classification of its factors in a context of increase of efficiency of use of agricultural grounds in the conditions of formation of the market relations.

Література

1. Гуторов О.І. Проблеми сталого землекористування у сільському господарстві: теорія, методологія, практика: монографія / Гуторов О.І. – Харків: «Едена», 2010. – 405 с.
2. Новаковский Л. Я. Экономические проблемы использования и охраны земельных ресурсов / Новаковский Л. Я. – К. : Вища школа, 1985. – 207 с.
3. Эффективность природоохранных мероприятий / под ред. Т. С. Хачатурова, К. В. Папенова. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 224 с.
4. Богіра М.С. Землекористування в ринкових умовах: еколого-економічний аспект: монографія / Богіра М.С. – Львів: Львівський національний аграрний університет, 2008. – 225с.
5. Третяк А. М. Земельні ресурси України та їх використання / Третяк А. М., Бабміндра Д. І. – К. : ТОВ ЦЗРУ, 2003. – 143 с. – Бібліогр. : С . 141 – 142.
6. Хвесик М. А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів : монографія / Хвесик М. А., Голян В. А. - К. : Кондор, 2007. - 480 с. – Бібліогр. : С. 437 – 479.

- 7.Кулініч В. В. Земельні ресурси України: необхідність еколого-економічної оптимізації використання / Кулініч В. В. // Землеустрій і кадастр. – 2007. – № 1. – С. 20 – 22.
- 8.Земельний кодекс України від 25.10.2001р. №2768 – III// Офіційний вісник України. – 2001. - № 46. – С.1 – 67.
- 9.Греков Л. Економічне стимулювання раціонального використання земель / Греков Л., Юрченко А., Мірошніченко А. // Землевпорядний вісник. – 2008. - № 1. – С. 34 – 38.
- 10.Мегедін І. В. Ефективність використання земельних ресурсів у нових умовах господарювання / Мегедін І. В. // Економіка АПК. – 1997. – № 7. – С. 40 – 45.
- 11.Пилипенко О. О. Використання сільськогосподарських земель в умовах земельної реформи / Пилипенко О. О. // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 78 – 82
- 12.Булигін С. Ю. Ерозійні процеси в степу України: розвиток і перспективи / Булигін С. Ю., Новак Б. І., Пасічник Н. А. // Землевпорядний вісник. – 2004. – № 3. – С. 16 – 23.
- 13.Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2002. – Т. 3. – 952 с.
- 14.Діброва А. Д. Сучасне трактування сутності державного регулювання аграрного сектора економіки / Діброва А. Д. // Економічна теорія. – 2007. – № 1. – С. 76 – 84.